

PONTUS PUROKURU

VIISI HUOMIOTA QUENTIN MEILLASSOUX’STA

1. FILOSOFIA ON KASVAMISTA JA KASVATTAMISTA

Klassikoissa palataan aina pedagogisiin ongelmiin. Sokrates kasvattaa ateenalaisia ajattelemaan Platonin dialogeissa. Locke, Rousseau ja Kant julkaisivat kasvatuksesta teokset, jotka tiivistävät heidän ajattelun järjestelmänsä. Hegel kehysti koko ajattelunsa järjen oppimisprosessiksi, ja listassa voisi käydä läpi loputkin kanonisoidut ajattelijat. Kasvatus tuo yhteen käsitykset tiedosta, etiikasta, vallasta ja muutoksesta. Jos haluaa yhteenvedon ajattelijasta, kannattaa tarkastella hänen pedagogista otettaan. Se näkyy kaikkialla: jokainen kirja ja jokainen luento on kasvatusta ja ilmaisee tavan, jolla ajattelijat opettaa.

Quentin Meillassoux’n kirja *Äärellisyyden jälkeen* (2006, suom. 2017) nousi kansainväliseen suosioon erittäin vauhdikkaasti ollakseen “tutkielma kontingenssin välttämättömyydestä”. Kirjan synnyttämien seminaarien, suuntausten ja kirjoitusten määrä herättää kysymyksen: mikä sai sen leimahtamaan? Niin uudistava kuin kirja onkin nykyfilosofialle ollut, sen sen äkillinen menestys on tuskin pelkästään Meillassoux’n muotoilemien ongelmien ja käsitteiden ansiota.

Väitän, että kirja levisi osin harvinaisen onnistuneen pedagogisen tyylinsä vuoksi. Liikelle pääsee niukoillakin perustiedoilla, ja ensimmäistä lukua voi käyttää filosofian opettamiseen jo lukiotasolla. Kirja on klassikkoargumenttien elegantti kokoelma, kun Meillassoux käy läpi olioiden ensisijaiset ja toissijaiset ominaisuudet, ontologisen argumentin jumalan olemassaolon puolesta ja Humen esittämän ongelman luonnon säännönmukaisuuksien välttämättömyydestä.

Aloitusta tuntuu jopa röyhkeältä: filosofian oppikirjoissa mainitut perusongelmat eivät olekaan loppuunkaluttuja! Lisäksi niitä seuraamalla voi luoda jännittäviä käsitteitä, kuten “arkikifossiili” ja “hyperkaos”.

Meillassoux opettaa menemään suoraan asiaan. Rakennetaan ajattelu lukijaa kouluttavaksi liikkeeksi, kokemukseksi, jossa ongelmat ja käsitteet pakottavat kokijansa muuttumaan. Tavoitteena ei ole terveen järjen turvaaminen vaan ajattelun “suuren ulkopuolen” jälleenlöytäminen, spekulatiivinen seikkailu tiukalla argumentaatiolla. Tämä kaikki tehdään selkeästi ja yksinkertaisesti, ilman erikoistehosteita.

2. MEILLASSOUX PALAUTTI FILOSOFIAN LUOTTAMUKSEN OMAAN VOIMAANSA

Kasvoin filosofiaan aikana, jolloin poststrukturalismin loputtomasti etäännyttävä efekti oli huipusaan. On helppo kirjoittaa parodiaa ranskalais-amerikkalaisen teorian kasvattamasta “kriittisestä” ajattelijasta, joka luettelee ajattelunsa reunaehdoja:

Olen etuoikeutettu, fallogosentrinen, cissukupuolinen ja problemaattinen länsimaisen järjen käyttäjä. Yritän ottaa huomioon täälläolon olemissuhteen ja historiallisen aprioriskeeman, enkä unohda elämänmuotomme kielipeliä vallan muokkaaman diskurssikerrostuman sukupuolimatriisissa. Puhun vain nykyisyyden perspektiivistä käsin ja pidän mielessä, että tieto on historiallis-paikallisesti suodattunutta eikä liity olioihin sinänsä vaan kertoo valtaverkoston mikrodispositiivien kontingentista konvergenssista.

Halvaantuneen kielenkäytön ja merkityksen loputtomasti lykkääntyvän välittyneisyyden keskellä koitti raikas myrskytuuli, kun *Äärellisyyden jälkeen* -teosta alettiin käsitellä englanninkielisissä filosofiablogeissa vuonna 2008. Meillassoux antoi ajattelulle rohkeutta seisoa omilla jaloillaan. Hän antoi luvan käsitellä tärkeiltä tuntuvia ongelmia suoraan loputtomien toisten ajattelua koskevien kommentaarien sijaan.

Meillassoux osoitti lisäksi, että 1900-luvun aikana asemasotaan juuttuneet analyttinen ja mannermainen filosofia toimivat saman kantilaisen ajattelun piirissä. Molemmat etsivät ajattelun ja ajattelun kohteen välistä oikeaa suhdetta, korrelaatiota. Analyttiset ajattelijat löysivät korrelaation yleensä kielestä tai logiikasta. Mannermaiset ajattelijat etsivät suhdetta olemisymmärryksestä, merkkijärjestelmien leikistä, halusta, vallasta ta esimerkiksi seksuaalisuudesta. Samaa korrelatiotismia molemmat. Meillassoux leikkasi koko sotkun miekalla poikki ja ilmoitti, että vaihtoehdot eivät rajoitu Kantin aikoinaan tekemään kolmijakoon dogmaattisesta, skeptisestä ja kriittisestä ajattelusta. Filosofian neljäs tie on spekulatiivinen ajattelu.

Meillassoux’lla oli myös rohkeutta ilmoittaa poliittinen motivaatio filosofian tekemiseen. Kirjan kirjoittamisen aikaan filosofian yhteiskunnallinen merkitys oli kuihtunut haaleaksi. Se toimi lähinnä lohtua antavana terapiana ja yrityksille “edgeä” antavana konsulttipalveluna, siis aivan kuten uskonto, ja tämä häiritsi Meillassoux’ta.

Absoluutti karkotettiin filosofiasta Kantin kriittisessä filosofiassa. Mutta jos filosofia todella heikentää itseään luopumalla absoluutin käsittelystä, ilmaantuu muita, joille aihe ei ole mikään ongelma: kultteja, pappeja, fasisteja. Meillassoux’n mukaan ajattelusta täytyy löytää riittävästi absoluuttista, “jotta voitaisiin vastustaa niiden luuloja omiin kykyihinsä, jotka tahtovat jonkin ilmesytyksen nimissä olla absoluutin itseoikeutettuja omistajia” (89).

3. MATERIALISMI TARKOITTA SEKÄ IHMISKESKEISYYDESTÄ ETTÄ AJATTELUKESKEISYYDESTÄ LUOPUMISTA

Meillassoux'lle toinen syy absoluutin tavoitteluun on materialismi. Vain absoluutin kautta on mahdollista ottaa ihmisestä riippumattomien olioiden oleminen vakavasti, ja vain ihmisestä riippumattomien olioiden ajattelu vie humanismin toiselle puolelle kohti toisia lajeja ja ei-inhimillisiä järjestelmiä.

Meillassoux muotoilee eräässä haastattelussa, että materialismiin kuuluu näkemys, jonka mukaan "ei-ajattelu edeltää ajattelua".¹ *Äärellisyyden jälkeen* -kirjan alkupuoli käsittelee sitä, miten vaikea ajattelun on ollut tavoittaa se, mikä tulee ennen ajattelua ja mikä jää ajattelun ulkopuolelle. Idealismissa, myös kantilaisessa transsendentaalisessa idealismissa, ajattelun lähtökohtana on ajattelu ja ajatteleva subjekti, kun taas materialismi lähtee ei-ajattelusta.

Materialismin tehtävä on ajatella sitä, mitä on, kun ei ole ajattelua, siis ajatella ajattelun ulkopuolista ja ajattelua edeltävää. Tämä tarkoittaa, että 1) oleminen on ajattelusta erillistä ja riippumatonta, 2) on todella mahdollista ajatella olemista ilman ajattelua ja ylittää korrelationismi. Nämä väitteet ovat ristiriidassa kaiken sen kantilaisuuden kanssa, mitä filosofiassa on sukupolvien ajan opetettu.

Meillassoux itse on vielä ihmiskeskeinen ajattelija, koska ihmisellä ajattelukykyineen on hänelle erityinen asema olevien joukossa. Tästä huolimatta Meillassoux'n kirjaa pidettiin läpimurtona laajemmalle projektille, jossa pyrittiin ohittamaan korrelationismi ja käsittelemään ei-inhimillisiä toimijoita. Toimijaverkkoteorian, ympäristötieteiden, verkostoajattelun, spekulatiivisen realismin, postfossiilisen filosofian, biotieteiden ja geeniteknologian tarjoamien näköalojen ja muokkausmahdollisuuksien katsottiin toteuttavan sitä kantilaisen ihmisen kuolemaa, jota Michel Foucault ennakoி 1960-luvulla *Sanoissa ja asioissa*.

Äärellisyyden jälkeen osui hetkeen, jolloin kielellinen käänne alkoi olla filosofiassa ohi, eikä kyse ollut vain siitä, että haluttiin huomioida esimerkiksi affektit. Sanojen ja ruumiillisten kohtaamisten lisäksi oli huomioitava ei-inhimilliset asiat. Oliot ja prosessit rasvahapoista ja mikroilmastoista tietokoneisiin ja leppäkertuista vessanpönttöjen kautta moottorisahoihin tunkeutuivat ajattelun kentälle ja osoittautuivat toimijoiksi siinä missä ihmiset, käsitteet, tunteet, dokumentit ja diskurssit.

Nyt kun "posthumanismi" on muuttunut varsinkin taidealoilla mitään tarkoittamattomaksi kliseeksi ja apurahabingon normiruuduksi, yli vuosikymmen suurimman Meillassoux-buumin jälkeen, tuosta vaiheesta tekee mieli kirjoittaa menneessä aikamuodossa. Meillassoux jälkeläisineen on saanut haastajansa, kuten Andreas Malmin, joka *The Progress of This Storm* -kirjassaan peräänkuuluttaa nimenomaan inhimillistä toimijuutta, koska vain sillä voidaan puuttua käynnissä olevaan ympäristötuhohon.

4. ONTOLOGIA, JOHON MEILLASSOUX PÄÄTTY, ON OSOITUS PREKAARIUDEN AJASTA

Filosofiaa ei voi palauttaa ympäristöönsä, mutta ajattelu syntyy osana aikansa yhteiskunnallista asetelmaa. Filosofia sekä ilmaisee että muokkaa valtaa. Esimerkki: merkittävä osa uuden ajan filosofiasta tietoteoriasta poliittiseen ajatteluun käsittelee sitä, onko kaikilla ihmisillä yhtäläinen pääsy tietoon, millaisia auktoriteetteja tarvitaan ja kenellä on siten oikeus ja mahdollisuus osallistua yhteiskunnan hallitsemiseen.²

Eikä kyse ole vain vanhoista klassikoista. Poststrukturalistinen eron ajattelu ilmestyi 1960-luvulla juuri, kun erilaiset vähemmistöryhmät alkoivat järjestäytyä ja siirtomaiden antikolonialistiset kamppailut muuttuivat yhä verisemmiksi. Samaan aikaan syntyi filosofiaa, joka otti eron lähtökohdakseen, ja liikkeitä, jotka tekivät samoin, kuten sukupuolieron feminisismi Ranskassa ja Marraskuun liike Suomessa. Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin *Anti-Oidipus* ja Jean-François Lyotardin *Économie libidinale* julkaistiin juuri, kun kapitalismissa tapahtui siirtymä haluvetoiseen palvelutalouteen ja notkeaan postfordismiin. Dialektiikka joutui kriisiin filosofiasaamaan aikaan, kun yhteiskunnallisissa liikkeissä siirryttiin perinteisen luokkataistelun teemoista antirasismiin, ekologisiin teemoihin ja feminismiin. Toisinaan filosofia syntyy suoraan liikkeiden käynnistämistä konflikteista, niin kuin Foucault'n vallan ajattelu 1970-luvun alussa liittyi vankien tekemään vastarintaan ja Judith Butlerin *Hankala sukupuoli* kytkeytyi queer-liikkeisiin ja kysymykseen feminismin subjektista.

Meillassoux'n ajattelu puolestaan ilmaantui tilanteessa, jota on kutsuttu "prekaariksi" (lat. *precarius*, 'rukoilemalla tai anelemalla saatu', 'toisten armoilla oleva', 'epävarma'). Se on turvaton, kontingenssista riippuva regimi, joka on kaukana tasapainotilasta. Yhteiskunnallisesti kyse on siitä, että vaivannäön ja lopputuloksen välinen suhde (eli syyn ja seurauksen suhde) alkaa vaikuttaa käsittämättömältä, toimeentulo on epävarmaa, menestymisen ehdot ovat hämärän peitossa, hapertuvia identiteettejä teipataan kokoon yhä epätoivoisemmin, ekologinen täystuho lähestyy, häilyvät finanssimarkkinat hallitsevat politiikan yli, kriisitila tuntuu jatkuvalta ja vanhat käsitteet ja instituutiot ovat joko hyökkäyksen tai vaahtosuisen puolustuksen kohteena.

Äärellisyyden jälkeen -teoksen kuuluisa sitaatti kontingenssin absoluuttisuudesta voisi ainakin kontekstista irrotettuna olla prekarisaation kokemuksen määritelmä:

Kaikki todella voi romahtaa – niin puut kuin tähdetkin, niin tähdet kuin laitkin, niin fysikaaliset kuin loogisetkin lait. Eikä tämä johdu siitä, että jokin ylempi laki määräisi kaiken tuhoutuvaksi. Sen sijaan syynä on ylemmän lain puuttuminen, lain, joka kykenisi säästämään tuhoutumiselta tietyn olion, oli se mikä tahansa. (95)

Meillassoux'n esittelemä absoluuttinen kontingenssi eli hyperkaaos ei tietenkään ole yhtä kuin prekarisaatio. Meillassoux kirjoittaa ajattelun tavoittamasta kontingenssista eikä kokemuksessa ilmenevästä kontingenssista. Toiseksi prekarisaatioissa epävarmuutta pidetään varmana, eli se on sitä, että asiat todella romahtelevat, kun taas Meillassoux'lla kaiken romahtaminen on mahdollista yhtä lailla kuin kaiken jatkuminen samanlaisena. Olennaista on kuitenkin ajatus, että riippumatta siitä, muuttuuko kaikki todella jatkuvasti, niin kaikki *voi* muuttua millä tahansa hetkellä.

5. MEILLASSOUX'N ESITTÄMIIN HAASTEISIIN VOI YRITTÄÄ VASTATA MYÖS TAITEESSA JA POLITIIKASSA

Äärellisyyden jälkeen on sikäli klassista filosofiaa, että se heittää jälkeensä tulevalle ajattelulle äärimmäisiä haasteita, joista tuntuu riippuvan kaikki. Yksi haaste on hyperkaaos, toinen absoluuttin etsintä.

Hyperkaos tarkoittaa maailmaa, jossa kirjaimellisesti mitä tahansa voi tapahtua. Meillassoux'n pedagoginen johdattelu vie seuraajansa kohti ennakoimattoman ja tilastoimattoman ajattelua. Se panee havahtumaan siihen, että "jokin uusi tarttuu meitä rinnuksista". Tämän mahdollistaa hyperkaos, joka

kykenee tuhoamaan niin oliot kuin maailmatkin, synnyttämään logiikan ulkopuolisia hirviöitä, mutta (...) voi aivan yhtä hyvin myös olla koskaan toimimatta. Se voi siis luoda yhtä lailla kaikki unelmat kuin painajaisetkin. (...) Se on kuin pilvi, joka pitää sisällään hurjimmat rajuimmat ja kummallisimmat valonpiikahdukset levottomuutta herättävän rauhallisilla hetkillään. (112)

Meillassoux itse vastaa umpikujalta näyttävään tilanteeseen matematiikalla. Matematiikka ylittää inhimillisen kokemuksen, ja sen avulla on mahdollista kuvata luontoa ilman ihmistä. Esimerkiksi cantorilaisen joukko-opin ei-totalisoituvaa ääretöntä kuvaavan transfiniitin käsitteen avulla voidaan Meillassoux'n mukaan selittää, miksi ilmenevä maailma vaikuttaa niin vakaalta huolimatta sen täydellisestä kontingenssista.

Materialismin näkökulmasta ratkaisu synnyttää uusia ongelmia: mitä tarkoittaa, että luonnon-tiede ja formaalit kielet otetaan annettuina ja filosofian tavoite kytketään niihin? Kun matematiikalle annetaan etuoikeutettu rooli, kenellä on silloin pääsy totuuteen ja absoluuttiin, ja mitä tämä tarkoittaa poliittisen yhteisön kannalta? Millainen poliittisen järjestäytymisen implisiittinen malli hyperkaoksen matemaattinen jäsentäminen oikein on?

Jos ajattelun sisällä esitetty vastaus vie ongelmiin, vastauksia voi etsiä ajattelun ulkopuolelta, kuten taiteesta. Millainen olisi kaunokirjallinen kuvaus elämästä hyperkaoksessa? Artikkelissaan *Métaphysique et fiction des mondes hors-science* Meillassoux kirjoittaa siitä, millaista absoluuttisen kontingenssin kirjallisuus voisi olla: scifiä, joka kartoittaa sitä, mitä tiede ei voi selittää edes periaatteellisesti, koska sen kaoottisuus tekee tieteen mahdottomaksi. Se olisi tieteen ulkopuolisten maailmojen fiktiota, "extro-scifiä".

Entä absoluutin etsimisen haaste: voisiko siihen vastata teoreettisen filosofian sijaan poliittisesti kysymällä, mikä on prekarisaation historiallisen tilanteen absoluutti?

"Absoluutti" on peräisin latinan verbistä *absolvo*, joka muodostuu etuliitteestä *ab*, 'jostakin, poispäin' ja verbistä *solvere*, 'vapauttaa, irrottaa, liudentaa, hajottaa'. *Absolvo* viittaa muun muassa päästämiseen ja vapautumiseen. Absoluutin käsitteen voisi etymologisesti määritellä näin: "absoluutti on se, joka irrottaa itsensä" – määritelmä, joka on lähellä Deleuzen ja Guattarin deterritorialisointia käsitettä.

Hieman kieli poskessa voisi muotoilla seuraavan argumentin. Historiallisessa materialismissa kapitalismin ja siten nykyisen maailman haudankaivaja on elävä työ, eli proletariaatti. Proletariaatti vapauttaa itsensä luokkana kapitalismin historiallisista olosuhteista. Se absolvoi itsensä luokkataistelun kautta. Prekariaatti puolestaan on proletariaatin uudelleentuleminen moneutena. Siis: ehkäpä prekariaatti on tämän ajan todellinen absoluutti ja kapitalismin välttämätön kontingenssi, se, jonka takia "mitä tahansa voi tapahtua", ja ehkäpä Meillassoux scifimäisiin maailmoihin vievä ajattelu on tämän maailman poliittisen tilanteen ilmaisu.

- 1 Rick Dolphijn & Iris van der Tuin (2012). "There is contingent being independent of us, and this contingent being has no reason to be of a subjective nature." Interview with Quentin Meillassoux. Teoksessa *New Materialism: Interviews & Cartographies*. Open Humanities Press. <https://quod.lib.umich.edu/o/ohp/11515701.0001.001/1:4.4/--new-materialism-interviews-cartographies?rgn=div2;view=fulltext>

- 2 Ks. Levi Bryant (2011). *Democracy of Objects*. Open Humanities Press, s. 17: "As always, the battles that swirl around epistemology are ultimately questions of ethics and politics. (...) knowledge is also power in the sense that it (...) is the power to determine what place persons and other entities should, by right, occupy within the social order. (...) A person's epistemology very much reflects their idea of what the social order ought to be, even if this is not immediately apparent in the arid speculations of epistemology."